

Peuters en kleuters zijn geen leerlingen

Prof. dr. Sieneke Goorhuis-Brouwer

Peuters en kleuters zijn geen leerlingen
Prof. dr. Sieneke Goorhuis-Brouwer

ISBN 978 90 8850 862 2
NUR 847

© 2018 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost).

Inhoud

Inleiding 7

1. Spelen 11

- Buiten spelen* 11
- Het belang van fantasie* 13
- Hans en Grietje* 15
- Vrije tijd* 17
- YouTube* 20
- Preon en rot* 22

2. Taal en denken 25

- In het hoofd van de kinderen* 25
- Een poeps slurpauto* 27
- Ik wil een leesbril* 29
- Nog niet zo taalvaardig* 31
- Aap, noot, mies* 34
- Facetimen* 35
- Een nieuwe taal* 37
- Kritische periode voor het leren van grammatica* 39
- Meertalige opvoeding* 42
- Weer eens woordenschat* 44
- Bijspijkgeld* 46
- Het hoogbegaafde kind* 48

3. Welbevinden 53

- Sociaal-emotionele ontwikkeling* 53
- Spiegelneuronen* 55
- De bestaanszekerheid van kleuters* 57
- Verschillen tussen jongens en meisjes* 59
- Religieuze ervaringen* 61

<i>Een klein leven</i>	62
<i>Kind alleen</i>	64
<i>Een onbarmhartige vader</i>	66
<i>Pesten</i>	68
<i>Identiteit</i>	70
<i>Het liefdevolle brein</i>	72
<i>De schijf van vijf</i>	74
4. De vigerende praktijk	79
<i>Op weg naar een alles-in-één-school</i>	79
<i>De illusie van de doorgaande leerlijn</i>	81
<i>Een goede start</i>	83
<i>Met twee jaar naar school</i>	86
<i>Onderwijskundigen en onderwijsgeevenden</i>	88
<i>Wijsheid voor alle kleuters</i>	90
<i>Zomerscholen</i>	92
<i>Wij zijn excellent</i>	94
<i>Wetenschappelijk onderzoek</i>	96
Literatuur	99

Inleiding

Bij jonge kinderen is er tot in de kleuterfase sprake van een ontwikkeling die, pedagogisch gezien, gebaat is bij het volgen van rijpingsprocessen. Hiermee wordt niet bedoeld dat kinderen 'vanzelf' uitgroeien. Kinderen groeien en ontwikkelen zich wanneer de omgeving hen daartoe prikkelt. Het gaat om het stimuleren van processen op het terrein van motoriek, spraak, taal en denken, spel, motivatie en gevoel. Die processen komen van binnenuit. De eerste looppasjes, de eerste woorden: ze komen als het ware vanzelf en roepen bij de omgeving vreugde op.

Ieder kind bereikt de mijlpalen in de vroegkinderlijke ontwikkeling in zijn of haar eigen tempo. Aanvankelijk is het jonge kind het centrum van zijn eigen wereld. Maar geleidelijk aan komen ze op een minder egocentrische manier in de wereld te staan en kunnen ze betekenis gaan verlenen aan de wereld om hen heen. Kinderen gaan nadenken over zichzelf en over wat ze ervaren en leren. De aandacht wordt dan vaker getrokken door iets nieuws en interessants, hun denken wordt 'object'-iever. De baby leeft vanuit sensomotorische ervaringen, de peuter gaat op in een omgeving en plaatst alles in een kader van 'meedoen en zeker weten'. De kleuter komt via een magische denkperiode tot een objectieve waarneming van de hem omringende wereld. Deze ontwikkeling van baby tot en met kleuter leidt, tezamen met andere ontwikkelingen, vooral wat betreft de taal, de motoriek en het concentratievermogen, tot een brede basiscompetentie om het formele leren te beginnen. Ook het sociaal-emotionele welbevinden speelt hierbij een belangrijke rol. De meeste kinderen bereiken dit vermogen om aan het schoolse leren te beginnen rond hun zesde à zevende jaar.

De begeleider, pedagoog van jonge kinderen stimuleert door 'kind-volgend' te zijn. In die interactie met de omgeving ont-

wikkelt zich de hardware van het brein bij peuters en kleuters. Dat vraagt veel van de begeleiders: inzicht in de pedagogiek van het jonge kind, geduld en het vermogen om aan te sluiten bij de beleving van het jonge kind.

De basis voor de persoonlijkheidsontwikkeling wordt in de peuter- en kleuterleeftijd gelegd. In een goede interactie met de omgeving kan gewerkt worden aan een stevig fundament, van waaruit scholing kan plaatsvinden.

De vigerende opvatting in beleid en onderwijs is dat we kinderen zo vroeg mogelijk van alles moeten 'leren'. Die visie staat echter haaks op de wijze waarop jonge kinderen zich ontwikkelen.

Het beroemde verhaal van Rupsje Nooitgenoeg is de metafoor van de peuter of de kleuter die zich vol eet aan al het moois dat de omgeving biedt. Pas als de rups een wonderschone vlinder is geworden (rond het zesde levensjaar) biedt de wereld een nieuwe uitdaging: die van het schoolse leren.

1. Spelen

Buiten spelen

Het tijdschrift *De wereld van het jonge kind* wijdde in 2017 een heel nummer aan het belang van buiten spelen. Kennelijk zijn we met elkaar zoveel gezond verstand kwijtgeraakt dat buiten spelen onder de aandacht gebracht moet worden. Kinderen spelen binnen en zijn vooral actief met digitaal materiaal. Dat vinden we vaak ook mooi, want dat traint ‘academische vaardigheden’. Niets is echter minder waar.

De Amsterdamse psychiater Bram Bakker stelde op een congres in een haarscherp betoog dat wij, ook in de opvoeding van onze kinderen, voorbijgaan aan de eerste fase van de hersenontwikkeling. In die fase wordt de basis gelegd voor basisvaardigheden en emotionele stabiliteit. Die ontwikkeling vindt tussen nul en zes jaar plaats. Wij zijn veel te veel gericht op kennis en prestatie en doen daar ook al vroeg een beroep op. Dit kan een jarenlange onbalans tussen emotionele ontwikkeling en cognitieve ontwikkeling tot gevolg hebben. Zo raken veel mensen op latere leeftijd gevoelig voor depressies en burn-outs.

Omdat de nadruk wordt gelegd op cognitieve vaardigheden, wordt ook het belang van buiten spelen onderschat. Op voorzieningen voor het buiten spelen wordt niet zelden bezuinigd, ook wanneer het om speelplaatsen bij nieuwbouwscholen gaat. Vaak gaat het daarbij ook om veiligheidsaspecten: stel dat het kind van het klimrek valt, wordt de school dan aansprakelijk gesteld? Daarom zijn schoolpleinen ook vaak grijze steenvlakten met hoogstens een wipkip.

Volgens onderzoekster Louise Berkhout (Hogeschool Leiden) moet een schoolplein er niet grijs maar groen uitzien. Dat betekent dat er hoogteverschillen zijn, dat je kunt klimmen in bomen en in de bosjes mag spelen. Zij vertelde: ‘Ik was laatst op een school in Friesland en daar lag een grote betonnen rioolbuis.

Daar zag ik kinderen in de weer met buitenbanden om die erop te hijsen. Dat zijn de goede voorwaarden, want dan geef je kinderen de kans op avontuurlijk spel.’

Ook de organisatie Jantje Beton zet zich in voor speelplaatsen die een beroep doen op de fantasie van kinderen. Jantje Beton stelt dat:

- 80% van de kinderen vrolijk wordt van buiten spelen;
- 40% van de kinderen de speelomgeving in de buurt saai vindt;
- 27% van de kinderen vaker buiten zou willen spelen als het minder saai was;
- 80% van de kinderen niet voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen.

Buiten spelen is dus van onschatbare waarde. Kinderen kunnen daarin hun energie kwijt en oefenen motorische vaardigheden. Omdat ze meestal ook met andere kinderen buiten spelen, worden ook de fantasie en taal geoefend. En onderschat ook het denken niet. Neem het volgende voorbeeld:

Tim en Anne van vier zijn samen aan het spelen in de tuin bij een klimhuis met een trap. Een emmer met zand staat aan de voet van de trap. Tim wil de emmer in het huis zetten, en probeert met de emmer de trap op te klimmen. Helaas lukt dat niet. Vervolgens klimt hij eerst een stukje de trap op en probeert dan de emmer te pakken, maar ook dit lukt niet. Een nieuw plan ontstaat: hij houdt zich met één hand aan een traptrede vast, en probeert de emmer zo naar boven te krijgen. Weer lukt het niet. Hij vraagt Anne om de emmer aan te geven, maar de emmer is voor Anne te zwaar. Samen kijken de kinderen nog eens goed rond. Ze zien een grote boomtak op de grond en steken die door het hengsel van de emmer. Samen proberen ze de emmer zo op te tillen. Weer lukt het niet en ten einde raad vragen ze hun moeder om hulp. Moeder komt met het idee om het zand in twee kleinere emmers over te scheppen. Die zijn minder zwaar en zo lukt het ze het zand in het huis te zetten. Het spel kan doorgaan.

Uit dit voorbeeld kunnen we leren hoe jonge kinderen hun probleemoplossend vermogen ontwikkelen aan de hand van spel. Hier worden wis- en natuurkunde toegepast in het spel. Bovendien wordt hier samenwerking geoefend.

Laten we dus vooral niet denken dat buiten spelen zo maar iets is voor de vrije tijd. Buiten spelen vormt een essentiële bijdrage aan de totale ontwikkeling van het kind, waarin een balans gevonden moet worden tussen emotionele en de cognitieve aspecten daarvan.

Het belang van fantasie

Papa haalt de vijfjarige Lisa van school. Moeder is een paar dagen weg om voor haar zieke moeder te zorgen. ‘Wat heb jij gedaan?’ vraagt Lisa aan haar vader. ‘O,’ zegt hij, ‘ik heb jouw beer wakker gemaakt en hem naar de televisie laten kijken.’ Verbaasd reageert Lisa: ‘Leeft hij dan ook als ik er niet ben?’

Hier zitten we volop in de fantasiewereld van het kind. Kinderen bedenken dingen en houden die voor waar. Wat in boeken staat is ook waar. Een krokodil kan onder je bed liggen (Margaret Mahy, Lemniscaat) en nijlpaarden kunnen gewoon met je meelopen (Ingrid en Dieter Schubert, Lemniscaat). Kleuters hebben nog een wereldbeeld waarin alles wat ze denken ook waar is, ook al vermoeden ze al wel dat dit niet altijd het geval kan zijn. Maar voorlopig leven dingen en dieren net zoals zij. In het gedicht van Paul van Ostajen, waarin Marc’s ochtends de dingen groet, wordt dit duidelijk: Dag ventje met de fiets op de vaas met de bloem ploem, ploem. Dag stoel naast de tafel...

Ook de verhalen over kikker en zijn vriendjes van Max Velthuis vertellen het wereldbeeld van kinderen. In het boek *Kikker en het Vogeltje* ziet kikker een vogeltje op de grond liggen en hij vraagt zich af wat ermee is. Varkentje denkt dat het vogeltje slaapt. Eend denkt dat het vogeltje ziek is, maar Haas denkt zeker te weten dat het vogeltje dood is. ‘Dood,’ zei Kikker, ‘wat is dat?’ Haas wees naar de blauwe hemel. ‘Iedereen gaat dood,’ zei

hij. ‘Wij ook?’ vroeg Kikker verbaasd. Dat wist Haas niet zeker. ‘Als we oud zijn misschien,’ zei hij.

Kinderen hebben fantasie nodig om grip te krijgen op de wereld die ze nog niet begrijpen. Een wereld die hen ook angstig maakt en tot vragen leidt:

- Vinden vissen het leuk dat ze gevangen worden?
- Als je groeit, wie duwt je dan?
- Als je huilt op een foto, dan wordt het papier nat, hè?
- Wie beweegt de wolken?
- Waar waait de wind naartoe?
- Waar was ik voor ik geboren werd?
- Waar ga ik naartoe als ik dood ben?

Selma Fraiberg vertelt in *De magische wereld van het kind* het volgende verhaal: ‘Waar was ik voordat ik werd geboren?’ vraagt Marijke wanneer ze vijf is. ‘Weet je dat niet meer?’ vraagt haar moeder. ‘Ik heb het je toch verteld?’

‘O, dat bedoel ik niet,’ zegt Marijke enigszins ongeduldig. ‘Ik bedoel voordat ik in je was.’ ‘Nou, toen was je een heel klein eitje,’ zegt moeder. ‘Nee, dat bedoel ik niet. Ik bedoel voordat ik een heel klein eitje was.’ ‘Nou ja, toen was je niets.’ ‘Niets?’ Marijke is ontzet. ‘Hoe kan dat nou!’

De fantasie geeft het kind de gelegenheid uit die nog onbegrijpelijke werkelijkheid te stappen, om daardoor uiteindelijk ook weer hechter met de werkelijkheid verbonden te kunnen worden. Soms hebben ze in dit proces een denkbeeldig vriendje nodig dat samen met hen oplossingen bedenkt:

- Dromen zijn plaatjes in je hoofd.
- De nacht is een donkere wolk en die komt wanneer je moet slapen.
- Denken is een stem achter de wolken of van de wind.

De kleuterfase is een fascinerende fase waarin de ouders de taak hebben om deels mee te gaan met de fantasie van het kind (zoals de vader van Lisa doet), maar deels ook de werkelijkheid niet uit het oog te verliezen. Als er bijvoorbeeld een krokodil onder het

bed wordt gedacht, dan jagen we die gewoon weg! We nemen dan de fantasie van het kind serieus, maar ruimen die tegeliker-tijd ook weer op.

De fantasie van het kind bewerkstelligt de overgang van een subjectieve beleving (alles gezien en ervaren vanuit het eigen ik) naar een meer objectieve werkelijkheid waar het 'ik' onderdeel van is. Lisa is al een eind gevorderd op deze weg. Ze beseft dat alleen zij haar beer tot leven kan brengen. Papa's kunnen dat niet.

Hans en Grietje

Een tijdje geleden werd in de Stopera in Amsterdam de opera *Hänsel und Gretel* van Engelbert Humperdinck in een eigentijdse versie opgevoerd. De regie was in handen van Lotte de Beer.

Het verhaal speelt zich ditmaal niet af in een donker bos, maar op de vuilnisbelten van Brazilië. In deze encensering wordt de kracht van de fantasie van kinderen uitgedrukt. De fantasie die kinderen de mogelijkheid geeft om even te vluchten uit de realiteit. De kracht van de kinderlijke overlevingsdrang. Het kost de kinderen geen moeite om zelfs met heel beperkte middelen een nieuwe werkelijkheid te creëren. Met het afval maken de kinderen bijvoorbeeld een groot huis van een cornflakes-doos en daar speelt het spel zich vervolgens in af. Geniaal.

Het fantasiespel geeft kinderen de mogelijkheid om te transcenderen, om buiten zichzelf te treden. 'Nu was ik de koning en jij de koningin.' Het is trouwens interessant dat bij die transcendentie de kinderen in hun taalgebruik vaak de verleden tijd gaan gebruiken. Kennelijk weten de peuters en kleuters op een prereflexief-niveau (nog niet bewust ergens over kunnen nadenken) dat ze een 'rol' gaan spelen. Ze stappen uit het heden (ik ben ik), naar een andere werkelijkheid (toen was ik).

Hans en Grietje zijn in hun spel niet meer arm, maar rijk. Ze worden ook beschermd door veertien engeltjes. Er kan hun niets gebeuren! Tot mijn verrassing ontdekte ik dat het liedje uit mijn jeugd over de veertien engeltjes uit deze opera kwam: 's Avonds als ik slapen ga, volgen mij veertien engeltjes na; twee aan mijn